HAKEMLİ

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW* Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararı**

Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY***

Özge YÜCEL DERİCİLER****

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3928-3509
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7368-8067
DOI: 10.30915/abd.556968
Makalenin Geldiği Tarih: 26.10.2018 **Kabul Tarihi:** 19.11.2018

* CEDAW ibaresi uluslararası sözleşmenin isminin İngilizce baş harflerinin kısaltmasıdır. Buna göre CEDAW'ın açılımı "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women"dır. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/

** **Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.**

*** Dr. Ziyaretçi Araştırmacı Institute of Advanced Legal Studies, University of London.
****Dr. Öğr. Üy. Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY
Özge YÜCEL DERİCİLER

ÖZ

Uluslararası insan hakları hukuku feminist teori ve kadın hareketinin çabalarıyla belirli bir dönüşüm geçirmiştir. Devletlerin özel alanda ve/veya üçüncü kişilerce gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulmalarında feminist hareket ve teorinin dönüştürücü etkisi önemlidir. Söz konusu düşünsel ve normatif dönüşümün bir örneği 2017 tarihli BM. CEDAW Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararıdır. Bu çalışmada söz konusu tavsiye kararı bağlamında devletlerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadelede özen yükümlülükleri incelenecektir. 35 Sayılı Tavsiye Kararına ilişkin tespit ve değerlendirmelere geçmeden önce özen yükümlülüğü ve feminist teorinin söz konusu yükümlülüğe yönelik eleştiri ve somut katkıları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özen yükümlülüğü (due diligence), toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kamusal alan/özel alan ayrımı, devlet dışı aktörler, feminist eleştiri.

GENERAL RECOMMENDATION NO 35 OF CEDAW COMMITTEE: AN EXAMPLE OF THE TRANSFORMATION OF THE DUE DILIGENCE OBLIGATION WITHIN THE INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW

ABSTRACT

International human rights law has undergone a specific transformation with the efforts of the feminist theory and the women's movement. The transformational effect of feminist movement and theory is important in holding states accountable for human rights violations by non-state actors. One example of this intellectual and normative transformation is the UN General Recommendation No 35 of the CEDAW Committee issued by the UN on 14 July 2017. In this study, the obligations of states in combating gender-based violence will be examined in the context of the CEDAW General Recommendation No 35. Before analyzing the General Recommendation No. 35, the due diligence obligation and the feminist theory's criticism and concrete contributions to this obligation will be discussed.

Keywords: Due Diligence, gender based violence, public/private distinction, non state actors, feminist critique.

Giriş

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele eden hukukçular, uluslararası hukukun ve son zamanlarda insan hakları hukukunun araçlarından özen yükümlülüğü (*due diligence*) standardından destek almaktadırlar.[1] Kural olarak uluslararası hukuk ve uluslararası insan hakları hukukunun devlet dışı aktörlerin hak ihlallerinden devletleri sorumlu tutmama eğilimine karşı geliştirilen özen yükümlülüğü standardı feminist teorisyen ve/ya hukukçularının çabalarıyla dönüştürülmüş ve kapsamı daha belirgin bir hale gelmiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önemli bir kısmı kamusal alanın dışında özel alanlarda ve devlet dışı aktörlerce uygulanmaktadır. Klasik anlamda uluslararası insan hakları hukukunun özel alanda gerçekleşen hak ihlallerinde devletlerin sorumlu tutmama eğilimi feminist teori ve hareketin çabaları sonucunda değişmiştir. Daha önce toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık nedeniyle kamusal alanlardan dışlananların karar verme mekanizmalarına girmeye başlamalarıyla birlikte özel alandaki gerçek hayat deneyimleri ve hak ihlalleri uluslararası insan hakları hukukunun kamusal alan odaklı yaklaşımını dönüştürmüştür.[2] Özen yükümlülüğü devlet dışı aktörlerin hak ihlallerinden devletleri sorumlu tutma konusunda feministlerin argümanlarına dayanak olmakla birlikte, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele yetersiz kalmıştır. Özellikle söz konusu yükümlülüğünün sınırlarının belirsizliği, feministlerin özel alanda toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddeti önleme, mağdurları koruma, failleri yargılama, zararları onarma alanlarındaki mücadelelerini zorlaştırmaktadır. Bu zorlukları aşmak adına feministler özen yükümlülüğünü dönüştürmüşlerdir.

Bu dönüşüm en önemli görünümlerinden birisi CEDAW Komitesinin 14 Temmuz 2017 tarihli 35 sayılı genel tavsiye kararıdır (GTK).[3] 35 sayılı GTK feminist özen yükümlülüğünü netleştirmesi ve feminist birikimi yansıtması açısından çalışmamızın odağını oluşturmaktadır. 35 sayılı GTK'nin detaylarına geçmeden önce uluslararası hukuk ve uluslararası insan hakları hukukunda özen yükümlülüğü ve özen yükümlülüğünün Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa, Inter

[1] Carin Benninger-Budel, "Introduction", *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands:Brill, 2009, s. 1.

[2] Uluslararası insan hakları hukukun kamusal alan odaklı yaklaşımına yönelik eleştiri için bkz. Hilary Charlesworth, "What are "Women's International Human Rights"?", *Human Rights of Women-National and International Perspectives* içinde, der: Rebecca Cook, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994, s. 63; Hilary Charlesworth-Christine Chinkin, *The Boundaries of International Law, A Feminist Analysis*, Manchester: Manchester University Press, 2000.

[3] https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_35_8267_E.pdf, erişim tarihi 24.8.2017.

Amerikan insan hakları hukuk sistemlerinde yer alan feminist görünümleri incelenecektir.

I- Uluslararası Hukukta Devletin ve Devlet Dışı Aktörlerin İnsan Haklarına İlişkin Yükümlülükleri

A. Uluslararası Hukukta Devletin İnsan Haklarına İlişkin Yükümlülükleri

Uluslararası hukukta devletin sorumluluğu/yükümlülüğü doktrininde, 17. yüzyıldan itibaren başta Hugo Grotius olmak üzere çeşitli hukukçuların ileri sürdüğü fikirlerle günümüzdeki yaklaşımın temeli ortaya konmuştur. Buna göre egemen, kendi toprakları dâhilinde yabancı uyruklulara zarar verilmesini önleme, yabancılara zarar veren özel kişileri (kamu görevlisi olmayanları) cezalandırma ve verilen zararı karşılama sorumluluğu altındadır. O halde devlet tarafından değil özel kişiler tarafından gerçekleştirilen eylemlerden ötürü yine devletin sorumlu olacağı fikri 17. yüzyıla kadar uzanmaktadır.[4]

Uluslararası hukukta devletin sorumluluğuna ilişkin modern yaklaşım ise Uluslararası Hukuk Komisyonu'nca hazırlanan *Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Doğan Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler*[5] belgesinde ortaya konmuştur.[6] Buna göre devletin haksız fiilden ötürü sorumluluğu, kamu görevlilerinin eylem ve ihmallerinden veya eylemleri devlete atfedilebilen aktörlerin eylem ve ihmallerinden doğar. Bu kuralın istisnası ise devlet dış aktörlerce gerçekleştirilen eylem veya ihmalleri önlemek ya da gerçekleşen bu eylem ve ihmallere bir karşılık vermekte gereken özeni göstermemek nedeniyle doğan sorumluluktur.[7]

Ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunun asıl amacı insan hakları ihlallerini önlemektir.[8] Bununla birlikte bir ihlalin varlığı/yokluğu tespit edilirken,

---

[4] Joanna Bourke-Martignoni "The History and Development Standard in International Law and Its Role in the Protection of Women against Violence, *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands:Brill, 2009, s. 48; Manjoo,Rashida, "State Responsibiity to Act Due Diligence in the Elimination of Violence against Women", *International Human Rights Law Review* 2, 2013, s. 240-241.

[5] Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, para. 77. http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf, erişim tarihi 12.10.2018

[6] Manjoo, 2013, s. 241.

[7] Manjoo, 2013, s. 240.

[8] Manfred Nowak, *Introduction to the International Human Rights Regime*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2003, s. 27.

devletlerin insan haklarına saygı gösterme, hakları koruma ve hakların gereğini yerine getirme yükümlülüklerinin karşılanıp karşılamadığına bakılmaktadır. Saygı gösterme yükümlülüğü devletin hakkın kullanılmasına müdahaleden ve haktan faydalanmayı kısıtlamaktan kaçınmasını; koruma yükümlülüğü kişilerin veya kişi gruplarının ihlallere karşı devlet tarafından korunmasını; yerine getirme yükümlülüğü ise temel haklardan faydalanmayı sağlayacak pozitif edimlerde bulunmayı gerektirir.[9] Bu noktada yine asıl önemli olanın ihlal gerçekleşmeden, önleyici tedbirler almak olduğunu vurgulamakta fayda var.

Üçüncü kişilerden yani devlet dışındaki aktörlerden gelecek ihlallere karşı devletin kişiyi koruma yükümlülüğü, insan haklarının yatay etkilerinin sonucudur. İnsan haklarının tarihsel ve felsefi kökenleri aslında tüm potansiyel ihlalcilere karşı korunma gerekliliğini ortaya koymuştur. Ancak 19. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika'daki liberalizm etkisiyle bu anlayışın değiştiği ve koruma kapsamının daha ziyade devletten gelecek ihlallere karşı anayasal korunmaya indirgendiği görülür. Öte yandan, özellikle kadın hareketinin etkisiyle özel alanda/ailede gerçekleşen şiddetin devletin karışmaması gereken "özel" bir mesele değil devletin müdahil olması gereken bir şiddet sorunu olduğunun anlaşılmasıyla, bu konu uluslararası insan hakları hukukun kapsamına girmiş, nihai olarak Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi kabul edilmiş, Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörü görevlendirilmiştir.[10]

Her ne kadar uluslararası hukuktaki yerleşik yaklaşım çerçevesinde devletlerin insan haklarına ilişkin yükümlülükleri bulunsa da, bireyler (kamu görevlisi sıfatı taşımayan gerçek kişiler), uluslararası kuruluşlar (örneğin uluslararası finans kuruluşları), çok uluslu şirketler gibi devlet haricindeki aktörler de insan haklarına ilişkin yükümlülüklere sahiptir. Ancak bu aktörlerce ihlal edilen haklar söz konusu olduğunda, yukarıda işaret edildiği üzere ihlali önleme ve ihlal gerçekleştikten sonra koruma yükümlülüğünü yerine getirmemekten ötürü yine devletin sorumluluğu gündeme gelir. Burada devletin özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi söz konusu olur. Bireyler ise istisnai hallerde uluslararası hukuk önünde hesap verirler. Örneğin savaş suçu, cinsel şiddet dâhil insanlığa karşı suç vb. söz konusu olursa, Roma statüsü çerçevesinde sorumluluk söz konusu olur.[11]

---

[9] https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/Pages/InternationalLaw.aspx, erişim tarihi 10.10.2018.

[10] Nowak, s. 51-52.

[11] Ineke Boerefijin- Eva Naezer, "Due Diligence and Its Application to Protect Women From Violence", *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands:Brill, 2009, s. 94.

Esas olarak devletin ihlallerden sorumlu tutulduğu bu yerleşik yaklaşım hem özel kişilerin eylemlerinden ötürü devleti sorumlu tutan anlayışla değişmekte, hem de devlet dışı aktörlerin direkt olarak sorumlu tutulması yönünde sorumluluğun kapsamı genişlemektedir. Bireylerin kamusal veya özel alanda gerçekleştirdiği ihlallerden ötürü devletin sorumlu tutulması yaklaşımının yerleşmesinde eleştirel feminist hukuk çalışmaları belirleyici olmuştur.

B. Devlet Dışı Aktörler Doktrini ve Özen Yükümlülüğü

Devlet dışı aktörler doktrini, insan hakları ihlallerine ilişkin devlet merkezli geleneksel yaklaşımın ötesine giderek devlet dışındaki diğer aktörlerin sorumluluklarının neler olduğunu tartışır. Doktrinin önde gelen teorisyenlerinden olan Andrew Clapham'a göre bu yaklaşımın şekillenmesinde dört olgu belirleyici rol oynamıştır: küreselleşme, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, devletlerin parçalanması ve devlet dışı silahlı grupların ortaya çıkışındaki artış (fragmantasyon) ve insan hakları hukukunun feminizasyonu.[12] İnsan hakları ihlallerine karşı kişiyi koruma aşamasında ve ihlal gerçekleştikten sonra da ihlalin giderimi aşamasında sadece devleti değil diğer aktörleri de sorumlu tutma gerekliliği, yukarıda belirtilen başlıca dört gelişmenin ortaya çıkardığı bir gerekliliktir.

Feminizasyon olgusu, klasik anlamda kamusal-özel ayrımının ve devleti kamusal alanda gerçekleşen ihlallerden sorumlu tutan yerleşik anlayışın, özellikle kadına karşı şiddeti önlemede yetersiz kalması ve şiddetin toplumsal cinsiyete dayalı temellerini görünmez kılması nedeniyle eleştirildiği noktada dikkate alınmaya başlanmıştır. Kadının insan hakları hukuku çalışmaları, kamusal alan-özel alan ayrımının aslında insan hakları hukukunu bir bakıma sınırlandırma işlevi gördüğünü ortaya çıkarmıştır.[13] Feminizasyon, yukarıda anılan diğer dinamiklerin hepsine nüfuz eden bir olgu olarak karşımıza çıkar.[14]

Küreselleşme süreci iktisadi anlamda özelin kamusala öncelikli kılınması şeklinde ilerlemekte; bu da devletlerin ekonomik, sosyal ve siyasal ajandayı belirleme güçlerini sınırlamaktadır. Dolayısıyla küresel düzeyde yürürlüğe sokulan kimi politikalar devletlerin temel hakların korunmasına ilişkin yükümlülüklerine bir sınır da getirmektedir. Ancak devlet dışındaki aktörler aynı zamanda insan hakları açısından birer tehdit unsuru olabildiğinden ve devletin sağlayacağı koruma tek başına yetersiz kalacağından, bu aktörlerin de kendi eylem ve

[12] Andrew Clapham, *Human Rights Obligations and Non-State Actors*, Oxford University Press, 2006, s. 1-4.

[13] Clapham, 2006, s. 3.

[14] Clapham, 2006, s. 15.

ihmallerinden sorumlu tutulmaları gerekmektedir. Öte yandan devletin de sadece kamu gücü kullanan kişilerin eylemlerinden değil diğer özel şahısların eylemlerinden sorumlu tutulmaları gerekir ve bu noktada özen yükümlülüğü devreye girer. Zira insan hakları hukukunun geleneksel olarak bireyi kamusal alanda ve kamu gücü kullananlara karşı korumaya odaklanan yaklaşımı, kadını şiddete karşı korumada son derece yetersiz kalmıştır.

Özen yükümlülüğü standardı hukukun çeşitli alanlarında kullanılan bir kavramdır. İnsan hakları hukuku alanında özen yükümlülüğünün içeriği net olmamakla birlikte, devletlerin ihlalleri önleme, bireyleri koruma, hak ihlallerine ilişkin gerekli soruşturmayı yapma, hak ihlalini gerçekleştirenleri yaptırıma maruz bırakma ve bu hak ihlallerinden gelen zararları onarmae yükümlülüğünü kapsadığı yönünde literatürde genel bir kabul gözükmektedir.

İnsan hakları hukukunda özen yükümlülüğü standardının kullanılması, 1970'lerde Latin Amerika'da yaşanan zorla kaybedilme vakalarıyla gündeme gelir.[15] Devletin kamu görevlisi olmayan/özel kişilerin eylemlerinden ötürü özen yükümlülüğü çerçevesinde sorumlu olduğunun tespit edildiği ilk olay ise 1988'de Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesinde görülen *Velasquez Rodrigues v. Honduras* davasıdır. Üniversite öğrencisi Manfredo Velásquez'in göz altına alınması ve bir daha kendisinden haber alınamamasına ilişkin başvuruyu inceleyen Mahkemeye göre:

> İlkesel olarak, Sözleşmede düzenlenen hakların bir kamu makamı veya bu otoriteyi kullanma yetkisine sahip kişilerce ihlali, Devletin sorumluluğundadır. Bununla birlikte bu, Devletin insan hakları ihlallerini önleme, soruşturma ve cezalandırmakla yükümlü olduğu ve Devletin bu hakların ihlalinden sorumlu olduğu bütün durumları tanımlamaz. İnsan haklarını ihlal eden ve başlangıçta doğrudan devlete atfedilemeyen (örneğin özel bir şahsın eylemi veya sorumlunun kimliğinin belirlenemediği bir durumda) yasadışı bir eylem, eylemin kendisinden ötürü değil ama ihlali önleme ve Sözleşmenin gerektirdiği şekilde bu ihlale cevap vermek için gereken özeni göstermemekten ötürü, Devletin uluslararası düzeyde sorumluluğuna yol açabilir.[16]

Mahkemeye göre eylemi gerçekleştirenin niyeti, eylemi hangi motivasyonla gerçekleştirdiği devletin sorumluluğunun tespiti açısından önemsizdir. Zira failin kim olduğunun tespit edilemediği durumlarda dahi sorumluluk söz konusu olabilir:

---

[15] Bourke-Martignoni, s. 50.

[16] Inter American Court of Human Rights, Case of Velasquez Rodriguez v. Honduras, Series C no. 4, Judgement of July 29, 1988, para. 172.

(…) Belirleyici olan, Sözleşmenin tanıdığı hakların Hükümetin desteği veya kabulüyle ihlal edilip edilmediği ya da Devletin bu eylemi engellemek veya sorumluları cezalandırmak için önlemler almayarak gerçekleşmesine izin verip vermediğidir. Dolayısıyla Mahkemenin görevi, ihlalin bir devletin Sözleşmenin 1(1) maddesinin gerektirdiği gibi bu haklara saygı gösterilmesi ve hakların güvence altına alınması görevini yerine getirmemesi sonucu gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmektir.[17]

Özen yükümlülüğü kavramının *Velasquez Rodriguez v. Honduras* kararındaki kullanım şekli, Amerikan Devletleri Örgütü sisteminde 1994 yılında kabul edilen Belem de Para Sözleşmesinin esin kaynaklarından biri olmuştur. Sözleşme kadına karşı şiddetle mücadelede özen gösterme ilkesinin önemini vurgulayarak, sadece taraf devletlerin kamu görevlilerinin ihlalden kaçınmakla yükümlü olmadığını, aynı zamanda devletlerin devlet dışı aktörlerce, hane içinde, toplumda veya herhangi bir yerde gerçekleştirilen ihlali önleme, soruşturma ve cezalandırmada özen yükümlülüğünün bulunduğunu düzenlemiştir.[18]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi özen yükümlülüğü kavramını kullanmadan şikâyete konu olan taraf devletlerin üçüncü kişilerden gelen insan hakları ihlalleri için etkin önleyici tedbir, insan hakları ihlallerine ilişkin koruma, soruşturma, yargılama, yaptırıma bağlama ve onarmaya ilişkin pozitif yükümlülüklerini belirlemiştir. *Osman v. UK* kararında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında devletlerin üçüncü kişilerce gerçekleştirilen hak ihlalleri neticesinde yaşamı tehdit altında olanları koruması taraf devletlerin pozitif yükümlülüğü içerisinde olduğu belirlemiştir.[19] AİHM'nin *Bevacqua & S. v. Bulgaria* kararında da benzer bir ifade yer almaktadır. Başvurucusu şikâyet edilen devletin şiddet mağdurlarını korumadığını, şiddet mağdurlarının yeniden şiddete uğrama risklerinin daha fazla olduğu gerçeğini ihmal ettiğini belirtmiştir.[20]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Opuz v. Türkiye* kararı özen yükümlülüğü standardının önemli bir yorumunu içermektedir. Hem *Osman v. UK* hem de *Bevacqua & S. v. Bulgaria* kararlarına referans vererek devletin özen yükümlülüğünü yerine getirmediğine karar veren Mahkeme, devletin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddeti engelleyecek önlemleri almamasını, mağdurları korumamasını, yapılan yargılamalarda hukukun gerektirdiği yaptırımlara karar vermemesini gerekçe göstererek, AİHS'nin 2. 3. ve 14. maddelerini

[17] Case of Velasquez Rodriguez v. Honduras, para. 173.

[18] Elizabeth A. H. Abi-Mershed, "Due Diligence and the Fight Against Gender-Based Violence in the Inter-American System", *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands :Brill, 2009, s. 130-131.

[19] *Osman v. UK*, (Başvuru No: 23452/94), AİHM 28 Ekim 1998, para. 115.

[20] *Bevacqua and S v Bulgaria* (Başvuru No: 71127/01) AİHM 12 Haziran 2008, para 54.

ihlal ettiğine hükmetmiştir. *Opuz* kararı AİHM'nin toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti bir ayrımcılık tipi olarak kabul ettiği ve özen yükümlülüğünü tartıştığı ilk karar olması açısından önemlidir.[21]

II- Uluslararası Hukukta Özen Yükümlülüğünün Feminist Perspektiften Dönüşümü

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Opuz kararında ortaya koyduğu özen gösterme/due diligence yükümlülüğünde feminist teorinin ve bu teoriyi yaratan ve aynı zamanda ondan beslenen kadın hareketinin etkisi büyüktür. Devletin üçüncü kişilerden gelen hak ihlallerinden dolayı ortaya çıkan zararlardan sorumlu olması ve bu hak ihlallerinin özel alanda gerçekleşmesinin onun sorumluluğunu kaldırmayacağına ilişkin eleştiri feminist teoriden gelmiştir.[22] Bu eleştiri ve çabaların sonucunda uluslararası hukuk normları değişmiş ve mahkemeler toplumsal cinsiyete ilişkin hakkaniyetli kararlar vermeye başlamışlardır. Uluslararası hukuk alanında devletlerin özen yükümlülüğüne ilişkin feminist eleştirinin odağında, liberal hukuk sistemlerinin kamusal/özel alan ayrımına ilişkin yaklaşımı yer almaktadır. Liberal hukukun özel alana ilişkin sorunları görmezden gelmesi toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddetle mücadelede önemli engellerden birisini oluşturmaktadır.

Feminist teori ve onun uzantısı olan feminist hukuk teorisi toplumsal cinsiyetten kaynaklanan sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin tartışmalarında kamusal ve özel alan ayrımına ilişkin tartışmalardan hareket etmektedir. Zira kamusal ve özel alan ayrımı toplumsal cinsiyet rolleri açısından anahtar konumundadır. Ataerkil normlar erkeklere kamusal dünyada iş görmek için gerekli nitelikleri uygun görürken, kadınlara özel hayatla uyumlu nitelikler atfedilmektedir.[23] Modern hukuk sistemleri söz konusu kültürel normları hukuk normlarıyla meşrulaştırmış ve kamusal/özel alan ayrımını cinsiyetçi hukuk normlarıyla net bir şekilde belirlemiştir. Kamusal ve özel alan ayrımı sadece feministlerce eleştirilmemiştir. Ancak feminist hukukçular söz konusu hukuk normlarının cinsiyetçi yapısını vurgulamışlardır. Feminist hukukçuların da altını çizdiği gibi özel alan hukuk dışı bir alan değildir. Başta aile hukuku olmak üzere, miras, vergi, sosyal haklar, eğitime ilişkin hukuk normları özel alanın sınırlarını ve

[21] *Opuz vs. Turkey*, (Başvuru No: 33401/02) AİHM 9 Haziran 2009, para. 149.

[22] Christine Chinkin, "A Critique of the Public/Private Dimension", *EJIL*, cilt 10, No:2, 1999, s. 392.

[23] Ross Poole, *Ahlak ve Modernlik*, çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 69-70.

kurallarını tüm modern devletlerde belirlenmektedir.[24] Feministler açısından sorun, özel alandaki eril iktidara karışılmaması ve bunun hukuk normlarıyla sürdürülmesidir. Bunun en tipik örneği Türk eski Medeni Kanunu'nun 152. maddesidir. Söz konusu maddede kocanın aile birliğinin reisi olması gerektiği düzenlenmiştir. Bu tür düzenlemeler hukukun özel alandaki cinsiyetçi yapısını ortaya koymaktadır. Söz konusu yapı feministlerin altını çizdiği ev-içi şiddet olgusunu belirleyen kültürel normları da yasallaştırmaktadır.

Özel alandaki eril hegemonya ve onun kurallarının uygulanmaması halinde ortaya çıkan yaptırım ev-içi şiddet olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Devletler söz konusu toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti uzun süre bir sorun olarak görmemişlerdir. Bu bağlamda devletler özel alanda gerçekleşen toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten zarar görenleri koruyucu ve bu şiddeti önleyici hukuk normları ortaya koymamışlardır. Bunun en belirgin örneği evlilik içi tecavüzdür. Evli çiftlerin rızası dışındaki cinsel birliktelikler suç olarak düzenlenmemiştir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Devleti evlilik içinde eşler arasında cinsel şiddeti 2004 yılında yaptığı değişiklikle suç olarak düzenlemiş ve yaptırıma bağlamıştır. Söz konusu değişiklik 1926 tarihli Türk Ceza Kanununa ilişkindir. 78 yıl sonra ortaya çıkan düzenleme kanun koyucudaki belirli bir zihniyet değişikliğinin değil, feminist hareketin devlet politikaları üzerindeki etkisinin sonucudur.[25] Benzer bakış açısı birçok hukuk sisteminde görülebilir. Bu tür bir sorunu yok saymanın arkasında, kadının her zaman ve her durumda kocasının cinsel isteklerine karşılık vermesi gerekliliğini içeren ataerkil toplumsal normlar bulunmaktadır. Söz konusu ataerkil kültürel normlar özel alanda devlet dışı aktörlerce gerçekleşen şiddeti meşrulaştırmış ve hukuk sistemleri de bu durumları hukukileştirmiştir ve sürdürülmesine neden olmuştur.

Özel alanın mahremiyeti ve devletlerin bu alana müdahale etmemesi gerektiğine ilişkin düşünsel tutum toplumsal cinsiyete dayalı ev-içi şiddetle mücadele için gerekli olan hukuksal reform önündeki önemli engellerden birisini oluşturmaktadır.[26] Ancak feminist hareketin güçlenmesiyle birlikte dünyada ve Türkiye'de hukuksal normlar bağlamında özel alanda gerçekleşen toplumsal cinsiyete dayalı şiddet görünür kılınmış ve bu sorunun kamusal bir mesele

[24] Frances Olsen "The Family and the Market: A Study of Ideology and Legal Reform", *Harvard Law Review*, cilt 96, 1983, s. 1497, Katharine O'Donovan, *Sexual Divisions in Law*, ABD: Weidenfeld&Nicolson, 1985.

[25] http://www.kadininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklari/yasalardaki-haklarimiz/siddet-goren-kadin-ne-yapabilir/evlilik-ici-veya-evlilik-disi-her-turlu-tecavuz-suctur/, erişim tarihi 3.1.2016

[26] Elizabeth M. Schneider, *Battered Women and Feminist Lawmaking*, New Haven & London: Yale University Press, 2000, s. 87.

olduğu belirlenmiştir. Feministler özel ya da aile alanının devletin müdahalesinden ayrı kılınması gerektiğine ilişkin liberal bakış açısını sorgulamışlardır. Onlara göre bu bakış açısının arkasında ailenin "kalpsiz dünyanın cenneti" olduğuna ilişkin yanlış anlayış yatmaktadır.[27] Bu argümanı çürütmek için yaşam deneyimlerinden ve sosyolojik araştırmalardan yararlanılmıştır. Deneyimler ve araştırmalar göstermektedir ki genel kanının aksine ev-içi/aile alanı modern dünyanın en tehlikeli yeridir.[28] Feministler bu iddiayı hukuk alanına taşımış ve özel alanda gerçekleşen şiddeti hukuk normlarında görünür kılmışlardır. Söz konusu görünürlük sayesinde ev-içi şiddet mağdurları ve onların haklarını savunan aktivist ve/veya hukukçuların mücadele araçları güçlenmiştir. Bu araçlardan birisi olan özen yükümlülüğü uluslararası hukuk alanında kadına yönelik şiddet sorunuyla mücadele eden hukukçular tarafından geliştirilmiştir. Özen yükümlülüğü standardı devlet dışı aktörlerin özel alanda gerçekleştirdiği hak ihlallerinden devletin hukuken sorumlu olmadığına ilişkin iddiaya karşı geliştirilmiştir. Feminist özen yükümlülüğü standardı özel alanda devlet dışı aktörler tarafından ortaya konulan hak ihlallerinden devletin sorumlu tutulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda devletin özel alandaki devlet dışı aktörlerce gerçekleştirilen şiddete karşı tutumu negatiften pozitife doğru dönüşmektedir.[29] Söz konusu dönüşüm toplumsal cinsiyete dayalı uluslararası hukuk normlarında ve mahkeme kararlarında kendini göstermektedir. Ancak bu standardın sınırları uluslararası hukuk alanında belirsizdir. Bu belirsizliği gidermek üzere feminist teorisyen ve aktivistler çeşitli öneriler ortaya koymuş ve önerilerini eylemleriyle somutlaştırmışladır.

Feminist özen yükümlülüğü kimi zaman mahkeme kararlarında kimi zaman da kadın haklarına ilişkin hukuk normlarında kendini göstermektedir. Söz konusu mahkeme kararları ve dayanakları olan hukuk normlarının arkasında feminist teori ve hareketin etkisi vardır. CEDAW Komitesinin 35 no'lu GTK'si de bu somutlama çabasının bir örneğidir.

Aşağıda 35 no'lu GTK'ye uzanan süreçte temel sözleşmeler, raporlar ve diğer tavsiye kararları özen yükümlülüğü bağlamında ele alınacak ve nihayet 35 no'lu GTK'nin özen yükümlülüğünü nasıl ele aldığı incelenecektir.

---

[27] Christopher Lasch, *Heaven in a Heartless World*, USA: W.W. Norton & Company, 1995.

[28] Jonathan Herring, *Family Law*, UK: OUP, 2014, s. 27.

[29] Gülriz Uygur, "2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Işığında Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Devletin Ödevi: Değişen Devlet Anlayışı mı?", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar-Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*, der: Serpil Sancar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 883.

A. CEDAW

Kadınların ve kız çocuklarının insan hakları söz konusu olduğunda uluslararası hukuk alanında en fazla ele alınan metinlerden birisi 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş olan *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önlenmesi Sözleşmesi* (CEDAW)dir. Sözleşmeye taraf olan devletlerin Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerinin denetlenmesi CEDAW Komitesi tarafından yapılmaktadır. Yirmi üç uzmandan oluşan CEDAW Komitesi taraf devletlerin dört yılda bir verdikleri raporları inceler, deneyimleri doğrultusunda sözleşmenin maddelerini yorumlar ve bireysel başvuruları karara bağlar.[30] CEDAW Komitesi kendisine verilen yorumlama yetkisi bağlamında genel tavsiye kararları yayımlamaktadır. 1992 tarihli GTK toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunu ele alması açısından önemlidir. Zira CEDAW toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olgusunu içermemektedir. Söz konusu şiddet tipiyle mücadele konusunda taraf devletlerin yükümlülüklerini belirleyen özen yükümlülüğü de Sözleşmede yer almamaktadır. Komite bu eksikliği gidermek amacıyla 12, 19 ve 28 no'lu GTK'lerde konuya ilişkin düzenlemeler benimsemiştir.[31] 2017 yılında benimsediği 35 no'lu GTK ise, ikinci bölümde incelendiği üzere, kadına karşı şiddetle mücadelede özen yükümlülüğünün taşıdığı potansiyeli hayata geçirmeye yönelik yaklaşımı yansıtan bir bakış açısıyla, oldukça somut ve detaylı düzenlemelere yer vermiştir.

12 no'lu GTK'de taraf devletlere Komite'ye sundukları periyodik raporlarda dört başlıkta sıralanan konulara ilişkin bilgi sunmaları tavsiye edilmektedir: 1) Kadınların gündelik hayatta karşılaştıkları her türlü şiddet olayına karşı korunması amacıyla çıkarılan ve yürürlükte olan mevzuat; 2) Bu tür şiddet olaylarını ortadan kaldırmak amacıyla alınan diğer tedbirler; 3) Saldırı veya tacize uğrayan kadınlara yönelik mevcut yardım hizmetleri; 4) kadınlara yönelik her türlü şiddet olayına ve şiddet mağduru kadınlara ilişkin istatistiki veriler.[32]

19 no'lu GTK'de belirtildiği üzere CEDAW kamu otoritelerince gerçekleştirilen şiddeti kapsar ancak Sözleşme kapsamında ayrımcılığın devlet tarafından

[30] 2001 yılında yürürlüğe giren CEDAW ihtiyari protokolünü kabul eden taraf devletler CEDAW'a ilişkin hakları ihlal etiklerinde , hakları ihlal edilenler tüm iç hukuk yolları tükendikten sonra gereği halinde CEDAW Komitesi'ne bireysel şikayette bulunabiliyorlar. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/text.htm, erişim tarihi 12.10.2018

[31] Manjoo, 2013, s. 246-248.

[32] CEDAW Committee, General Recommendation No. 12: Violence against Women, Eight session (1989), Türkçe metin için bkz. Kadın Hakları, Uluslararası Hukuk ve Uygulama, (der.) G. Ayata, S. Eryılmaz Dilek, B. E. Oder, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul, 2010, s. 187.

ya da onun adına gerçekleştirilen eylemlerle sınırlı olmadığı ve "kamu görevlisi sıfatı taşımayan gerçek kişilerce veya özel hukuk tüzel kişilerince gerçekleştirilen eylemlere ilişkin olarak da, bu eylemlerin yol açtığı hak ihlallerini önleme veya şiddet eylemlerini soruşturma ve cezalandırmada *gereken özenin gösterilmesi*[33] ve mağdurun uğradığı zararın giderilmesi için hareket geçme" sorumluluğunun olduğu belirtilmektedir.[34]

28 no'lu GTK,[35] Sözleşmenin 2. maddesi uyarınca taraf devletlerin temel yükümlülüklerine ilişkin olup, 2. maddedeki genel yükümlülük düzenlemesinin yanı sıra özen yükümlülüğüne de yer verir. Sözleşmenin 2. maddesi uyarınca taraf devletler kadınların haklarına saygı gösterme, haklarını koruma, kadınların ayrımcılığa maruz kalmama haklarını ve eşitlik haklarını ifa etmelerini sağlamak üzere, Sözleşmede yer alan yasal yükümlülükleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Buna göre saygı gösterme yükümlülüğü, taraf devletlerin kadınların medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde yararlanmalarını doğrudan ya da dolaylı olarak engelleyen yasalar, politikalar, düzenlemeler, programlar, idari düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalardan kaçınmalarını gerektirir. Koruma yükümlülüğü, özel kişilerce gerçekleştirilen kadına yönelik ayrımcılığa karşı kadını korumayı, cinslerden herhangi birinin üstünlüğü veya aşağı olma anlayışını ve kadınlarla erkeklerin rollerini kalıplaştıran önyargıları yaratan ve bunların sürdürülmesine yol açan geleneksel ve benzeri tüm yaklaşımları ortadan kaldırmayı hedefleyen adımları atmayı gerektirir. Yerine getirme yükümlülüğü ise, kadınlarla erkeklerin hem yasal olarak hem de fiilen eşit haklara sahip olmasını güvence altına almak üzere, Sözleşmesinin 4(1) düzenlemesi ile geçici özel önlemlere ilişkin 25 no'lu GTK'nin 4. maddesi ile uyumlu olarak birtakım adımlar atmasını gerektirir.[36]

Sözleşmenin 2. maddesi sadece doğrudan veya dolaylı olarak devlet tarafından gerçekleştirilen ayrımcılıkla sınırlı değildir ve özel kişilerden kaynaklanan ayrımcılığı önleme konusunda özen gösterme yükümlülüğü de getirir. Bu doğrultuda devletlerin alması gereken en uygun tedbirler arasında, özel kişilerin eğitim, istihdam ve sağlık politikaları ve uygulaması, çalışma koşulları ve

[33] Vurgu eklendi.

[34] CEDAW Committee, General Recommendation No. 19: Violence Against Women, Eleventh session, 1992, paras. 8-9.

[35] CEDAW Committee, General Recommendation No. 28 on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW/C/GC/28, 16 Aralık 2010.

[36] General Recommendation No. 28, para. 9.

çalışma standartları ile, özel kişilerin hizmet sunduğu bankacılık ya da emlak gibi diğer alanlarla ilgili olarak bu kişilerin faaliyetlerini düzenlemek yer alır.[37]

28 no'lu GTK toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin bir ayrımcılık türü olduğunun bir kere daha altını çizer ve farklı aktörlerce gerçekleşse de devletin buradaki sorumluluğuna dikkat çeker:

> Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, Sözleşmenin belirli hükümlerini, bu hükümler açıkça şiddetten söz etmese bile, ihlal ediyor olabilir. Taraf devletler bu tür toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önleme, soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma konusunda özen gösterme yükümlülüğü altındadır.[38]

CEDAW Komitesinin sözleşme maddelerini yorumlayan tavsiye metinleri hukuken taraf devletler açısından bağlayıcı nitelikte değildirler. Ancak bireysel başvuru kararlarına bakıldığında tavsiye kararlarına atıf yapıldığı görülmektedir.[39] Ayrıca 19 numaralı GTK'nin toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti CEDAW denetimi kapsamına alınan bir ayrımcılık tipi olarak tanımlamasıyla, taraf devletler raporlarında toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele alanıyla ilişkili çalışmalarına yer verme yükümlülüğü altına girmişlerdir.[40] Tavsiye kararları bir ayrımcılık tipi olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele eden kişiler ya da gruplar için devletlere özen yükümlülüklerini hatırlatırken ortaya koydukları argümanlarını haklı göstermek açısından önem arz etmektedir.

CEDAW Komitesi önüne gelen ilk bireysel başvuru vakıası *A.T. v. Macaristan*'dır. 2005 yılında Komite bu başvuruya ilişkin olarak şikâyet edilen taraf devletin CEDAW'ın 2., 5. ve 16. maddelerini ihlal ettiğine hükmetmiştir. Raporda taraf devletin toplumsal cinsiyete yönelik şiddetle mücadelede özen yükümlülüğü eksikliği belirtilmiştir.[41]

---

[37] General Recommendation No. 28, para. 13. Belirtilen alanlar sadece örnek olarak verilmiştir ve tüketici değildir.

[38] General Recommendation No. 28, para. 19.

[39] Bireysel başvuru kararları için bkz. http://juris.ohchr.org/en/search/results?Bodies=3&sortOrder=Date, erişim tarihi 3.7.2018

[40] Yakın Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 73.

[41] http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/CEDAW%20Decision%20on%20AT%20vs%20Hungary%20English.pdf, erişim tarihi 2.8.2018

B. DEVAW

Birleşmiş Milletler 1993 yılında *Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesini* kabul etmiştir. Bu Bildirgede devletlerin kadına yönelik şiddet konusundaki yükümlülüğü belirleyen 4/c maddesine göre özen yükümlülüğünün gereği olarak, kadına yönelik şiddet ister devlet tarafından isterse devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilsin, devletlerin iç hukukları bağlamında şiddeti önleme, soruşturma, faillere yaptırım uygulamaları gerekmektedir. Bu norm 1995 yılında Pekin Bildirgesi ve Eylem Planında (124-b) da tekrarlanmıştır.

C. Belem do Para Sözleşmesi, 1994

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve özen yükümlülüğü standardı arasında ilişki kuran en önemli mahkeme kararlarından birisi *Maria da Penha Maia Fernandes v. Brazil* kararıdır.[42] Karar 2001 yılında Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonunca kaleme alınmıştır. Karara konu olan olayda Maria da Penha isimli kadın kocasının şiddetine maruz kalmış ancak Brezilya yetkili merciileri kocanın suçluluğu hakkında ciddi deliller olmasına rağmen şiddeti önleyici ve mağduru koruyucu herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Bunun üzere Uluslararası Hukuk ve Adalet için Merkez/*Center for Justice and International Law (CEJILJ)* ve Latin Amerika ve Karayip Kadın Haklarını Koruma Komitesinin (CLADEM) desteğiyle başvurucu Maria davasını Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonuna götürmüştür. Komisyon önüne ilk defa ev-içi şiddet davası gelmiştir. Komisyon *Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi*'nin (*the Convention of Belem do Para*) 7. maddesine dayanarak Brezilya devletinin özen yükümlülüğünü yerine getirmediğine karar vermiştir.[43] Buna göre:

> (…) devlet kurumlarınca gösterilen hoşgörü, somut dava ile sınırlı değil, aksine genel bir tutumdur. Bu duruma sistemin tamamı tarafından göz yumulması kadına yönelik şiddetin sürmesi ve teşvikini sağlayan psikolojik, sosyal ve tarihsel kökler ve etkenlerin ancak devamına hizmet etmektedir. Maria da Penha'nın uğradığı şiddetin devletin saldırganları yargılama ve mahkum etmede etkili bir şekilde harekete geçmekteki genel ihmalkâr tutumunun bir parçası olması nedeniyle Komisyon somut davanın sadece yargılama ve mahkum etmeye ilişkin yükümlülüğü değil, aynı zamanda söz konusu aşağılayıcı uygulamaları önleme yükümlülüğünü de yerine getirmediği kanaatindedir. Bu genel ve ayrımcı yargısal etkisizlik, toplumun,

[42] Maria da Penha Maia Fernandes (Brazil), (16 April 2001) Report No 54/1, Case 12.051 (Inter American Commission on Human Rights)

[43] http://blogs.lse.ac.uk/vaw/landmark-cases/a-z-of-cases/maria-de-penha-v-brazil/, erişim tarihi 2.8.2018

kendini temsil eden devletten bu tür fiillere yaptırım uygulamak için etkin adım atmak yönünde herhangi bir istek görmemeleri nedeniyle aynı zamanda aile içi şiddeti teşvik eden bir ortam yaratmaktadır.[44]

Maria de Penha kararında devletin özen yükümlülüğünü yerine getirmemesinin gerekçesinde devletin şiddeti önlememesi, şiddeti hoş görmesi, zararın ortaya çıkmasından sonra da gerekli soruşturma, yargılama ve zararın giderilmesine ilişkin herhangi bir koruyucu eylemde bulunmaması gösterilmiştir.

D. İstanbul Sözleşmesi

Toplumsal cinsiyet temelli şiddet konusunda özen yükümlülüğü standardını normlarında somutlaştıran en önemli uluslararası hukuk metinlerinden birisi Türkiye'nin de taraf olduğu 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılan *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi*'dir.[45] Sözleşmenin 3. maddesinde kadına yönelik şiddet tanımı yapılırken "*… ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama ve keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir*" ifadesi yer almaktadır. Söz konusu norm insan haklarına ilişkin uluslararası hukuk düzenlemelerinde yer alan toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin yaklaşımın en son görünümlerinden birisidir ki, bunun da arkasında feminist hareketin

[44] *Opuz v. Turkey*, para. 86.

[45] Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence, Istanbul, 11.5.2011, Council of Europe Treaty Series-No.210. Türkiye bu sözleşmeyi 11.5.2011 tarihinde imzalamış. 22 Kasım 2011'de TBMM tarafından onaylanmıştır. Sözleşme 8 Mart 2012 tarihi Resmi Gazete'de yayınlanmış ve 10 Mart 2012 itibariyle Türkiye Cumhuriyeti devleti, Avrupa Konseyi'ne sözleşmeye ilişkin onay belgeleri teslim edilmiştir. 1 Ağustos 2014 tarihi itibariyle sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin yürürlüğe ilişkin özel kuralı gereği Türkiye'nin hukuki yükümlülükleri bağlayıcılığı gecikmiştir. Yürürlüğe ilişkin kural:

Madde 75 – İmzalama ve yürürlüğe girme

1. Bu Sözleşme Avrupa Konseyi üyelerinin ve Sözleşme'nin hazırlanmasına katılan üye olmayan ülkelerin ve Avrupa Birliği'nin imzasına açıktır.
2. Bu Sözleşme kabule veya onaya tabidir. Kabul veya onay belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verilir.
3. Bu Sözleşme 2. fıkranın hükümleri uyarınca, Sözleşme tarafından bağlı kılınma rızalarını açıklayan en az sekizi Avrupa Konseyi üyesi olan on Devlet tarafından imzalanmasından sonraki üç aylık süre sonunu takiben ayın ilk günü yürürlüğe girer.
4. 1. fıkrada bahsedilen, sonradan Sözleşme tarafından bağlı kılınma rızasını açıklayan her devlet ve Avrupa Birliği açısından Sözleşme, kabul veya onay belgelerinin verildiği tarihten sonraki üç aylık süre sonunu takiben ayın ilk günü yürürlüğe girer.

önemli ve belirgin çabası bulunmaktadır. Hukuk normları düzeyinde feminist kazanımlara rağmen özel alanın gizliliği argümanı toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele edenlerin karşısına çıkmaya devam etmektedir. İstanbul Sözleşmesi taraf devletlerin şiddetle mücadelede yükümlülüklerini belirlerken "özen yükümlülüğü" çerçevesinde hareket etmeleri gerektiğini düzenlemektedir. Buna göre devletler özel alanda ve devlet dışı akötörlerden gelen hak ihlallerinden de sorumlu tutulmaktadırlar. Sözleşmesi'nin 5. maddesine göre:

> **Madde 5 – Devlet yükümlülükleri ve gereken özeni gösterme sorumluluğu**
>
> 1. Taraflar kadına yönelik herhangi bir şiddet eylemiyle ilişkilenmekten kaçınır ve devlet adına hareket eden devlet yetkililerinin, görevlilerinin, organlarının, kurumlarının ve diğer aktörlerin bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlar.
>
> 2. Taraflar, bu Sözleşme'nin kapsamında olup devlet dışı aktörler tarafından işlenen şiddet eylemlerini gereken özeni göstererek önlemek, soruşturmak, cezalandırmak ve bu eylemlerden kaynaklı mağduriyet için tazminat sağlamak amacıyla gereken hukuki veya diğer tedbirleri alır.

Bu düzenlemeye göre şiddet ister özel alanda ister kamusal alanda gerçekleşsin tarafların sorumluluğu içerisine girmiştir. Kural olarak dikey sorumluluk üzerine inşa edilen İnsan Hakları Hukuku çerçevesinde, devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinde uluslararası sözleşmeye taraf olanları sorumlu tutmak mümkün değildir. Ancak pozitif yükümlülük, özen yükümlülüğü ve yatay uygulama doktrini vasıtasıyla insan hakları hukukun uygulanma alanı genişlemiş, kadınların en çok şiddet gördüğü özel alan ve devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdiği insan hakkı ihlallerinden sorumlu tutulabilmişlerdir.

E. BM. Kadın Yönelik Şiddet Özel Raportörlüğü

Yukarıda da belirtildiği üzere uluslararası hukuk alanında devletlerin özen yükümlülüğünün sınırları belirsizdir. Bu belirsizliği gidermek adına atılmış somut adımlar vardır. 1993 yılında *BM Kadınlara Yönelik Şiddet Bildirgesi* yayımlanmıştır. Bu Bildirgeyle ilişkili olarak BM Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörlüğü kurulmuştur. İlk raportör Radhika Coomaraswamy 1999 yılında aile içi şiddete ilişkin raporunda taraf devletlerin özen yükümlülüğünün sınırlarını şu şekilde belirmiştir.

- Devlet CEDAW dahil tüm ulusları insan hakları belgeleri onaylamış mı?
- Kadına yönelik şiddeti yasaklayan ya da kadınların eşitliğini garanti eden anayasal bir otorite mevcut mu?

- Şiddet mağduru kadınların zararlarını telafi edecek yeterli kanuni ve/veya idari yaptırımlar mevcut mu?
- Kadınlara yönelik şiddet sorunuyla ilişkili eylem planı ve politikaları mevcut mu?
- Ceza adaleti sağlayan kurallar kadınlara yönelik şiddete karşı duyarlı mı? Bu bağlamda kolluk güçlerinin uygulamaları nelerdir? Kolluk güçlerinin ilgilendiği vakıa sayısı nedir? Kolluk güçleri mağdurlarla nasıl bir ilişki kurmaktadır? Kaç vakıa savcılığa intikal etmiştir? Bu davalardaki kararlar nelerdir? Soruşturmalardaki sağlık personelleri kadınlara yönelik şiddet konusuna duyarlı mıdır?
- Şiddet mağduru kadınlar sığınma evi, hukuki ve psikolojik danışmanlık, özel yardım ve rehabilitasyon gibi hizmetleri devletten ya da STK'lardan alabilmekte midir?
- Eğitim ve medya alanlarında bir insan hakları ihlali olarak kadınlara yönelik şiddet konusunda farkındalık artıracak tedbirler alınmakta mıdır?
- Kadına yönelik şiddet konusunda data ve istatistikler toplanmakta mıdır?[46]

2008 yılında BM Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü Yakın Ertürk devletlerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadelesindeki özen yükümlülüğünün sınırlarını belirleyen benzer bir rapor sunmuştur. Bu raporda devletin yükümlülüğünü belirleyen iki tür gösterge önerilmektedir. Yasal ve politik çerçeveye ilişkin "kurumsal göstergeler" ve kadınların hukuksal mekanizmalara ulaşımları, mağdurların korunması ve eğitim konularına ilişkin "süreç göstergeleri" bulunmaktadır. Ertürk söz konusu önerilerinin BM nezdinden değerlendirildiğini ancak görüşlerini belirttiği 2015 tarihli metninde bu konuda uluslararası hukuk alanında somut normların olmadığını belirtmektedir.[47]

BM CEDAW Komitesi 14 Temmuz 2017 tarihinde, 1992 yılında gerçekleşen 11. oturumunda kabul ettiği kadına yönelik şiddet sorununu ele alan 19 no'lu GTK'yi 35 no'lu GTK ile güncellemiştir. 35no'lu GTK ilkinden daha detaylı bir şekilde toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ele almış ve taraf devletlerin özen yükümlülüğünü somutlaştırmıştır.

2010 yılında (daha sonra UN_Women'la birleşen) BM Kadınlar Kalkınma Fonu tarafından oluşturulan Kadınlara ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddete

[46] E/CN. 4/1999/68, s. 25.

[47] Ertürk, 2015, s.93.

Son Vermek İçin Ulusal Hesap Verebilirlik Çerçeve Metni,[48] ulusal düzeydeki yasaları, politikaları ve programları izlemek üzere devletleri desteklemek amacıyla on maddelik bir liste sunmaktadır. Bu metin Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörünce oluşturulan 1999 tarihli raporda sunulan listenin daha kapsamlı bir versiyonu olarak düşünülebilir.[49] Devletlerin kadına karşı şiddetle mücadelede kendilerine şu soruları sormaları gerekir:

a) Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin çeşitli biçimleri meselesi üzerine eğilindi mi?

b) Veri toplama, analiz ve yayımlama sistemleri mevcut mu?

c) Politikalar ve programlar bütünsel ve çok sektörlü bir yaklaşımı yansıtıyor mu?

d) Acil durum için kamu hizmetleri mevcut ve erişilebilir mi?

e) Ulusal mevzuat yeterli ve insan hakları ile uyumlu mu?

f) Kararnameler, düzenlemeler ve protokoller, sorumlulukları ve standartları ortaya koyuyor mu?

g) Ulusal Eylem Planı mevcut mu ve temel politikalar yürürlükte ve uygulanmaya devam ediyor mu?

h) Yasaları ve programları icra etmek için düzenli olarak yeterli kaynak ayrılıyor mu?

i) Çabalar kadınların güçlendirilmesine ve toplumun harekete geçirilmesine odaklanmış durumda mı?

j) İzleme ve hesap verme sistemleri işlevsel ve katılımcı mı?

III. dönem Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörü Rashida Manjoo, özen yükümlülüğünün kapsamını genişleten kendinden önceki yaklaşımları tamamlayıcı bir yaklaşım benimser ve özen yükümlülüğünün, bireysel ve sistemik olmak üzere iki yönü olduğunu belirtir.[50] Bireysel özen yükümlülüğü, devletin tek tek bireylere ya da birey gruplarına borçlu olduğu; önleme, koruma, cezalandırma, duruma göre etkili başvuru yolları sağlama yükümlülüklerini ifade eder. Bireysel düzeydeki yükümlülükte şiddetten zarar gören kişinin ihtiyaç ve tercihlerine

[48] National Accountability Framework to End Violence against Women and Girls: 10 Point Chechklist, http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/media/publications/unifem/evawkit_01_10pointchecklist_en.pdf?la=en&vs=1007, erişim tarihi 10.10.2018

[49] Manjoo, 2013, s. 249-250.

[50] Manjoo, 2013, s. 262.

göre hareket edebilmek için esneklik gerekir. Devletler kadını korumada özen gösterme yükümlülüğünü, telefon hatları, sağlık hizmeti, danışma merkezleri, hukuki yardım, barınma evi, koruma emri ve finansal yardım gibi hizmetler sağlayarak yerine getirebilirler. Bireysel özen yükümlülüğü devlete, şiddete maruz kalanların hayatlarını yeniden inşa etmelerinde ve hayatlarına devam edebilmelerinde yardımcı olma yükümlülüğü yükler. Koruma tedbirleri üzerine eğitim ve etkili tedbirlere erişim de koruma ve önleme yükümlülüklerini yerine getirmeye yardımcı olur. Devletin sadece faili değil şiddete karşılık verme ödevini yerine getirmeyen herkesi cezalandırması da bireysel özen yükümlülüğünün gereğidir.[51]

Manjoo'nun sistemik özen yükümlülüğü olarak nitelendirdiği düzeyde ise devlet kadına karşı şiddet eylemlerini önleme, şiddete karşı koruma ve cezalandırma ile iyileştirme konularında bütünsel ve sürdürülebilir bir model oluşturmakla yükümlüdür. Devlet sistemik düzeydeki bu yükümlüğünü, yasaları iyileştirerek, stratejiler, eylem planları ve farkındalık kampanyaları düzenleyerek, polislerin, savcıların ve yargıçların kapasitesini güçlendirme, dönüştürücü değişim girişimleri için yeterli kaynak ayırma, kadınlara yönelik ihlalleri önleme ve cezalandırma konularında yetersiz kalanların hesap vermesini sağlama gibi yollarla yerine getirir.[52] Koruma ve önlemeye yönelik kapsamlı bir sistemin kurulması ve fiilen işler kılınması, her bireysel olayda etkili bir şekilde uygulanabilir olması gerekir. Yükümlülüğün bu yaklaşımla ele alınması, CEDAW Komitesinin, Amerikalar Arası sistemin ve AİHM'in yaklaşımlarında karşımıza çıkmaktadır.[53]

Şiddet olaylarını etkili bir şekilde soruşturmanın iki amacı vardır: hem şiddete uğrayan birey açısından adaleti sağlamak, hem de gelecekte bu tür olayların gerçekleşmesinin önüne geçmek. Bu nedenle, Opuz davasında da belirtildiği üzere, bağımsız ve etkili bir yargı sisteminin varlığı şarttır.[54]

[51] Manjoo, 2013, s. 262.

[52] Manjoo, 2013, s. 262.

[53] Manjoo, 2013, s. 262-263.

[54] Manjoo, 2013, s. 264.

III- CEDAW Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararı: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Devletlerin Özen Yükümlülüğünün Boyutları

35 no'lu GTK, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin bir kadına karşı şiddet biçimi olması nedeniyle CEDAW'ın getirdiği tüm yükümlülüklerle ilişkili olduğunun altını çizer. Sözleşmenin genel yükümlülük hükmü olan 2. maddede, kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet de dahil olmak üzere kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmanın devletlerin derhal yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerinden olduğu ve ekonomik, kültürel ya da dini gerekçeler de dahil olmak üzere herhangi bir gerekçeyle geciktirilmesinin haklı gösterilemeyeceği belirtilir.[55]Hem devlet hem de diğer aktörler, eylemlerinden olduğu kadar ihmallerinden ötürü de hukuken sorumludurlar.

A. Devlet Aktörlerinin eylem ve ihmallerinden kaynaklanan sorumluluk:

Yasama, yürütme ve yargı organları dâhil olmak üzere tüm organları ve görevlileriyle birlikte sorumluluk altından olan devlet, 2. md. doğrultusunda sadece kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ortadan kaldırmaya yönelik yasa, politika, program ve usulleri oluşturmakla kalmayacak, yasal ve hizmet sağlayıcı yapıyı da etkili ve erişilebilir şekilde, egemenlik yetkisi dâhilindeki her yerde sağlayacaktır.[56]

B. Devlet Dışı Aktörlerin eylem ve ihmallerinden kaynaklanan sorumluluk

Uluslararası hukuk çerçevesinde devlet dışı aktörlerin eylemleri belirli hallerde devletin sorumluluğunu doğurabilir:

a. Devlet dışı aktörlerin devlete atfedilebilen eylem ve ihmalleri

b. Devlet dışı aktörlerin eylem ve ihmalleri bağlamında özen yükümlülüğü

1. Devlet Dışı Aktörlerin Devlete Atfedilebilen Eylem ve İhmallerinden Kaynaklanan Sorumluluk:

Devletin, sağlık veya eğitim gibi kamu hizmetlerini sağlayan özel kuruluşlar da dahil olmak üzere devlet otoritesini yerine getirmesi için yetkilendirdiği özel aktörlerin eylem veya ihmalleri devlete atfedilebilen eylemler olarak kabul edilir. Benzer şekilde, o devletin talimatları veya denetiminde hareket eden özel aktörlerin eylemleri, yurt dışında faaliyet gösterenler de dahil olmak üzere,

[55] 35 Nolu GTK, para. 21.

[56] Para. 22.

devlete atfedilebilen eylemler olarak kabul edilir.[57] Bu durumlarda devletin uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde sorumluluğu doğar.

2. Devlet Dışı Aktörlerin Eylem ve İhmallerine İlişkin Olarak Özen Yükümlülüğü

CEDAW'ın 2(e) hükmü, herhangi bir kişi, kuruluş veya girişimin kadınlara karşı ayrımcılık yapmasını önlemek için devletin bütün uygun önlemleri alması gerektiğini belirtir. 35 No'lu GTK; genellikle özen yükümlülüğü olarak görülen bu yükümlülüğün bir bütün olarak Sözleşmenin temelini oluşturduğunu ve devletlerin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile sonuçlanan eylem ve ihmalleri önlemek, soruşturmak, yargılamak, cezalandırmak ve onarmak için geren tüm tedbirleri almakta başarısız olmaları durumunda sorumlu olacaklarını belirtir. Bu yükümlülük devletin toprakları dışında (extraterritorial) faaliyet gösteren şirketlerin eylemlerini de içerir. Özellikle, taraf devletlerin yurt dışındaki insan hakları ihlallerini önlemek üzere, düzenleyici araçları veya ekonomik teşvik gibi araçları kullanarak üzerinde etki uygulayabilecekleri şirketlerin yurt dışındaki insan hakları ihlallerini önlemek için gereken adımları atmaları bu kapsamdadır. Özen yükümlülüğü çerçevesinde devletler devlet dışı aktörlerce gerçekleştirilen kadına karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önlemek üzere çeşitli önlemler alıp uygulamakla yükümlüdürler. Bunu yapabilmek için de şiddetin bu türünü ele alan yasalara, kurumlara ve bir sisteme sahip olmaları gerekir. Elbette devletin tüm kurumlarının ve çalışanlarının de bunları desteklemesi ve özenle uygulaması gerekir.[58]

Devlet yetkililerinin şiddet tehlikesini bildiği veya bilmesi gerektiği durumlarda kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önlemek için gereken tüm tedbirleri almaması veya soruşturma, kovuşturma, cezalandırma ve mağdura yönelik tazminat sağlamada başarısız kalması, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet eylemlerine zımnen izin verilmesi veya teşvik edilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu tür başarısızlıklar ve ihmaller insan hakları ihlalleri oluşturur.[59]

Devlet dışı aktörlerin silahlı çatışmanın tarafları olarak da belirli durumlarda uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukuna göre doğrudan sorumlulukları vardır. Hem uluslararası örf-adet hukukunun hem de uluslararası

[57] Para. 24 (a).

[58] Para. 24 (b).

[59] Para. 24 (b).

hukukun emredici normlarının (jus cogens) bir parçası haline gelen işkence yasağı bu kapsamdadır.[60]

Yukarıda belirtilen genel yükümlülükler, devletin yasama, yürütme, yargı erkleri dahil tüm faaliyetlerini, ulusal, yerel ve benzeri bütün düzeyleri ve özelleştirilen hizmetleri de kapsar. Ayrıca, Sözleşmenin 2(f) ve 5(a) hükümleri uyarınca, kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin temel sebebi olan önyargıları, kalıp yargıları ve uygulamaları ortadan kaldırmaya yönelik tedbirlerin benimsenmesini ve uygulamasını da gerektirir.[61]

i- Yasama düzeyinde;

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin tüm biçimleri yasalarla yasaklanmalıdır. Bu yasal düzenlemelerde kadın mağdurlar hak sahipleri olarak dikkate alınmalı ve yaşa ve toplumsal cinsiyete duyarlı, etkili koruyucu düzenlemeler getirilmelidir. Örf-adet hukuku, dini, yerli veya ortak hukuk, anayasa, medeni hukuk, aile hukuku, ceza hukuku, idare hukuku, delil ve usul hukuku gibi alanların bir parçası olarak ortaya çıkan, ayrımcı veya kalıp yargılara dayalı davranışlara dayanan ve kadına yönelik şiddete yol açan, teşvik eden veya onu haklılaştıran ya da bu eylemleri cezasız bırakan bütün normatif düzenlemeler, Sözleşmeyle uyumlu olacak şekilde değiştirilmelidir.[62]

ii- Yürütme düzeyinde;

Sözleşmenin 2(c), (d) ve (f), 5 (a) hükümlerine göre devletlerin farklı birimlerinin koordinasyon içinde çeşitli kurumsal tedbirler almaları ve bunlara yeterli bütçe ayırmaları gerekir. Bu konuya odaklanmış kamusal politikaların, izleme mekanizmalarının oluşturulması ve uzmanlaşmış ulusal mahkemelerin kurulması gerekir. Devletlerin kadınları toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı korumak, şiddetin tekrarlanması engellemek ve mağdurların mağduriyetini gidermek için erişilebilir, maddi olarak karşılanabilir ve yeterli hizmet sunması gerekir.[63]

Devletler kadına karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet oluşturan kurumsal pratikleri ve kamu görevlilerinin bireysel tutum ve davranışlarını da ortadan kaldırmalıdır. Zira şiddet niteliği taşıyan ya da şiddeti hoşgören bu tutum ve davranışlar, şiddetin karşılıksız kalmasına uygun ortamı hazırlamaktadır. Bu

[60] Para. 25.

[61] Para. 26.

[62] Para. 26 (a).

[63] Para 26 (b).

yükümlülük, şiddeti kayıt altına almakla, önlemekle, soruşturmakla ve mağdura hizmet sunmakla yükümlü kamu görevlilerinin yetersiz kalan tutumları, suç ortaklığı veya ihmali halinde soruşturma açma ve gereken yaptırımları uygulamayı kapsar.[64]

iii- Yargı düzeyinde;

Tüm yargı organlarının kadına karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet veya ayrımcılığa yol açan eylem ve pratiklerden kaçınmaları, bu tür şiddeti cezalandıran ceza hükümlerini sıkı bir şekilde uygulamaları, bu tür iddiaların yer aldığı hukuki usullerin tarafsız ve adil bir şekilde işletilmesi için ve uluslararası hukuk dâhil hukuk normlarının ayrımcı ve kalıp yargılara dayalı bir şekilde yorumlanmamasını sağlamak için çalışması gerekir.[65]

C- TAVSİYELER

Taraf devletlerin önleme, koruma, soruşturma, cezalandırma ve mağduriyetin giderilmesi aşamalarında şu tedbirleri almaları gerekir: veri toplamak, izlemek ve kadına karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ortadan kaldırma yönünde hızlıca hareket etmek üzere uluslararası işbirliği yapmak. Ayrıca tüm tedbirlerde mağdur odaklı bir yaklaşımla hareket edilmeli, kadının özne ve özerk oluşu teşvik edilmeli, kadınlar tüm süreçlere dâhil edilmelidir.[66]

1. Önleme Yükümlülüğü

Hukuktan genel beklenti herhangi bir hak ihlali halinde bu ihlalden doğan zararın telafi edilmesi ve zarara neden olan ya da olanların belirli bir yaptırıma maruz bırakılmasıdır. Ancak özen yükümlülüğü standardı bu beklentinin ötesine giderek devletlerin problemi önceden görüp, etkili yasal düzenlemeler ve diğer önleyici tedbirler yoluyla adaletin gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda 35. GTK'nin devletin toplumsal cinsiyet özen yükümlülüğü standardını belirlerken önleyici tedbirlere özel bir bölüm ayırması problemin kalıcı çözümü açısından son derece önemlidir.

35. GTK'nin 34. maddesinde kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin temel nedenlerine işaret eden önleyici tedbirler ve etkin yasal düzenlemelerin ortaya konulması taraf devletlerden beklenmektedir. Kadınları toplumsal

[64] Para 26 (b).

[65] Para 26 (c).

[66] Para 28.

cinsiyet normlarına göre ikincil konumda bırakan tüm ataerkil yaklaşımların şiddetin nedeni olduğuna işaret edilmesi gerekmektedir.[67]

35. GTK'nin 35. maddesine göre önleyici tedbirler geliştirilirken ve yorumlanırken, toplumsal cinsiyete dayalı problemlerle mücadele eden tüm grupların aktif katılımı sağlanmalıdır.[68] Böylece tedbirlere ilişkin kuralların sosyolojik gerçekliklerden kopukluğu önlenmiş olacaktır. Tavsiye edilen tedbirlerin içeriğine bakıldığında eğitime yapılan vurgunun önemli olduğunu görülmektedir. Ancak bu klasik anlamda bir eğitim değil, feminist pedagojiyi içeren bir eğitim modelidir. Örneğin her seviyede kamu/özel tüm eğitim kurumlarının müfredatının toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci veren bir yaklaşımla bütünleştirilmesi önerilmektedir. [69] Feminist metodolojinin önemli kazanımlarından birisi olan farkındalık yükseltme programları da yine eğitimin içeriğinde yer alan konular arasındadır.[70]

Tavsiye edilen önleyici tedbirlerden bir diğeri, kadınların ve kız çocuklarının kamusal alana çıkışlarını kolaylaştırıcı şekilde düzenlemeler yapılmasıdır. Fiziksel anlamda kamusal alanların ışıklandırılması, mimari şekillerin kadınların hayatını kolaylaştırıcı şekilde yapılmasına ilişkin yerel düzenlemeler taraf devletler tarafından gözönünde bulundurulmalıdır.[71]

Taraf devletlere tavsiye edilen önleyici tedbirler arasında medyaya geniş bir yer ayrılmıştır. Yeni iletişim teknolojileri dahil tüm medya organlarının kadınlara yönelik ayrımcılığı önleyecek etkin tedbirlerin almalarını sağlayacak etkin önlemlerin alınması tavsiye edilmektedir.[72] Bu önlemlerin şunları içermesi beklenmektedir.

- Medya organları öz denetim mekanizmaları kurarak kendi içlerindeki toplumsal cinsiyet kalıplarını sorgulanmasını ve bundan kaynaklanan ayrımcılığı ortadan kaldırılmasını sağlamalıdır.[73]
- Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti içeren olayları medyanın nasıl yansıtması gerektiğine ilişkin yönergeler hazırlanmalıdır.[74]

[67] Para 34.

[68] Para 35.

[69] Para 35(a).

[70] Para 35(b).

[71] Para 36 .

[72] Para 37.

[73] Para 37 (a).

[74] Para 37 (b).

- Medyanın toplumsal cinsiyette normlarını destekleyen ayrımcılık içeren yayımlarına ilişkin şikâyetleri ele alan ve bunları takip eden ulusal insan hakları kurumlarını kurulmasının sağlanması ya da var olanların kapasitesinin arttırılması beklenmektedir.[75]

CEDAW 35 no'lu tavsiye kararında belirli meslek gruplarına yönelik toplumsal cinsiyet farkındalığını artıran eğitimlere özel olarak yer verilmiştir. Kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olayları vuku bulduğunda, bu meselelerle doğrudan ilgilenmekle sorumlu meslek gruplarına verilecek toplumsal cinsiyet eğitiminin zorunlu olması vurgulanmıştır. Bu bağlamda hukuk pratiği içerisinde olan yargıç, savcı, avukat, adli tıp uzmanları, yasa koyucular, sağlık alanında çalışanlar, sığınma evlerinde çalışanlara zorunlu toplumsal cinsiyet eğitiminin verilmesi tavsiye edilmektedir. Bu eğitimlerin şunları kapsaması gerekmektedir.[76]

- Toplumsal cinsiyete ilişkin önyargıların, kalıpların kadınlara yönelik toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddete yol açtığının vurgulanması[77]
- Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddet sonucu ortaya çıkan travma ve etkileri, iktidar ilişkilerini açıklanması[78]
- Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddeti içeren hem ulusal hem de uluslararası hukuki düzenlemelerin anlatılması[79]

Son olarak 35 no'lu GTK, önleyici tedbir olarak konuyla ilgili özel sektöre sorumluluk verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Taraf devletler özel sektörü, ulusal ve ulus üstü şirketleri toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddetle mücadelede, yer almaları konusunda cesaretlendirmelidir. Aynı zamanda şirketlerin kendi iş yeri uygulamalarında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddeti engelleyici düzenlemelerinin bulunması gerekmektedir. Bu konuda da devletlerin gerekli iç hukuk düzenlemelerini yerine getirmesi tavsiye edilmektedir.[80]

[75] Para 37 (b).

[76] Para 38.

[77] Para 38 (a).

[78] Para 38 (b).

[79] Para 38 (c).

[80] Para 39

2. Koruma Yükümlülüğü

CEDAW 35 nolu GTK'de yer alan önleyici tedbirler uzun vadede şiddeti tamamen ortadan kaldırmaya yönelik çabalara yol gösterecek niteliktedir. Ancak bu tedbirlerin tamamının uygulanması bile toplumsal cinsiyete dayalı kadınlara yönelik şiddet olaylarının biteceği anlamına gelmez. Bu nedenle tavsiyeler arasında şiddet ortaya çıktıktan sonra devletlerin nasıl bir tutum almaları gerektiğine ilişkin öneriler de detaylı bir şekilde yer almaktadır. Aslında toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele konusunda devletlerin sorumluluğu tartışıldığında genellikle şiddet ortaya çıktıktan sonraki yükümlülükleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda devletlerin koruyucu tedbirler konusundaki yükümlülükleri önleyici yükümlülüklere nazaran daha tahmin edilebilir niteliktedir. 35 nolu GTK'nin 40. maddesine göre taraf devletlerin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddet eyleminin şikayetçileri ve tanıklarını destekleyici ve koruyucu tedbirler alması gerekmektedir.[81]

Şiddet eyleminin öncesinde, hukuki sürecin devamı ve sonrasında taraf devletler koruyucu tedbirler almakla yükümlüdürler. Bu tedbirler şunları içermelidir:

- Mağdurun ve tanıkların mahremiyeti korunmalıdır.[82]
- Koruma mekanizmalarının uygun ve ulaşılabilir olması gerekir.[83]
- Koruma tedbirlerini kullanma için gerekli olan finansal destek sağlanmalıdır. Yüksek kalitede hukuki yardımın ücretsiz yapılması gerekmektedir.[84]
- Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddet mağdurlarına destek sağlayan kurumları koruyucu ve destekleyici tedbirler alınmalıdır.[85]
- Toplumsal cinsiyet temeli şiddet mağduru kadınların sivil toplum örgütleriyle işbirliği içindeki devlet kurumlarından etkin destek görmesi gerekmektedir.[86]

Bütün koruma tedbirlerinin mağdurun özerkliğine saygılı ve özerkliğini genişletici olması gerekmektedir.[87] Koruma tedbirlerinin söz konusu şiddete maruz kalanların tekrar benzer şiddetle karşılaşma risklerinin yüksek olduğunu

[81] Para 40

[82] Para 40 (a)

[83] Para 40 (b)

[84] Para 40 (c)

[85] Para 40 (d)

[86] Para 40 (e)

[87] Para 41.

gözetmesi gerekir. [88] Dil bilmeme, fiziksel engellilik gibi haller nedeniyle adli mercilere ulaşımı ve kullanımı kısıtlı olan kadınların özel durumlarının gözetilmesi gerekmektedir.[89]

3. Yargılama ve Yaptırım:

CEDAW 35 sayılı GTK'nin 44. ve 45. maddeleri toplumsal cinsiyete dayalı şiddet eylemlerini kovuşturma ve bu kovuşturma sonucunda ortaya çıkması muhtemel yaptırımlara ilişkindir. Dolayısıyla taraf devletlerin şiddetten mağdur bireyleri korumasına yönelik tedbirleri içermektedir. Ancak metinde ayrı bir başlık altında yer aldığı için biz de burada ayrı bir başlık altında ele alıyoruz. Koruyucu tedbirlerin devamı niteliğinde faillerin kovuşturulmasına ilişkin olarak mağdurların adli makamlara başvurmalarını ve bu yargılamanın adil olmasını sağlayacak tedbirleri sağlamaları gerekmektedir.[90] Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddet arabuluculuk, uzlaştırma gibi alternatif uyuşmazlık çözümü usullerine zorunlu olarak tabi tutulmamalarının sağlanması gerekir. Alternatif uyuşmazlık çözümleri ancak kadınların şekli anlamda adalete erişimlerini engellemeyecek şekilde dizayn edilmeleri halinde mümkündür.[91]

4. Zararın Karşılanması/Tazminat yükümlülüğü

CEDAW 35 sayılı GTK özen yükümlülüğünün önemli bir gerekliliği olan hukuka aykırılıktan doğan zararın karşılanmasını sağlayacak tedbirlere ilişkin iki madde düzenlemiştir. Taraf devletlerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru kadınların şiddetten kaynaklanan zararlarının giderilmesi için etkin onarım mekanizmalarını sağlamaları gerektiği düzenlenmektedir. Onarım para ile ilgili olabileceği gibi bedensel ve/veya ruhsal sağlığın normale döndürülmesini sağlayacak mekanizmaların devreye girmesini de zorunlu kılabilir.[92] Bunun için devletlerin bütçelerinde özel fonların olması gerekmektedir. Tüm onarım mekanizmalarının toplumsal cinsiyet temelli şiddet mağduru kadınların özel durumlarını gözeterek geliştirilmesi gerekmektedir.[93]

[88] Para 42.

[89] Para 43.

[90] Para 44.

[91] Para 45.

[92] Para 46.

[93] Para 47.

5. İşbirliği, Takip ve Veri Toplama Yükümlülüğü

Devletlerin toplumsal cinsiyete dayalı kadına yönelik şiddetle mücadelesinde gerekli olan tedbirlere ilişkin hukuki düzenlemelerin ve politikaların etkin olabilmesi doğru temellendirilmesine bağlıdır. Doğru temellendirme için bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi kimi zaman doğru metodla toplanmış verileri zorunlu kılmaktadır. Aksi halde toplumsal cinsiyete ilişkin sorunlar yine değer yargılarının devreye girdiği hukuk kuralları ya da politikalarla çözülmeye çalışılmaktadır ki bu sorunu daha içinden çıkılmaz hale getirmektedir. CEDAW 35 sayılı GTK'nın veri toplamayı devletlerin özen yükümlülüğü içinde ele almaktadır. Buna göre taraf devletler:

- Toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin tüm şikayetleri, devam eden davaları, koruma kararlarını, reddedilen talepleri, mahkumiyetleri ve bunun gibi tüm sürece ilişkin tüm kararları düzenli olarak toplayan bir sistem oluşturmalıdır.[94]
- Toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti konu alan araştırmalara, çalışmalar yapmalı ve bu tür çalışmalar desteklemelidir.[95]
- Verilerin uluslararası kabul görmüş veri toplama standartlarına uygun bir şekilde toplanması gerekir. Bilimsel kurallara ve etik standartlara uygun olması gerekmektedir.[96]
- Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusu önleyici, koruyucu, onarıcı, mağdurları destekleyici her türlü yasal düzenleme ve politikaları etkin ele alan kurum ve kişilere uygun finansal desteğin sağlanması gerekir.[97]

35 sayılı GTK ile, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin tüm yasal düzenlemeler geliştirilirken, ya da değerlendirilirken, söz konusu sorunu merkeze alan sivil toplum örgütleriyle işbirliğine gidilmesi taraf devletlere önerilmektedir.[98]

[94] Para 49.

[95] Para 50.

[96] Para 51.

[97] Para 52.

[98] Para 48.

6. Uluslararası İşbirliği Yükümlülüğü

35 no'lu GTK gereklilik halinde taraf devletlerin uluslararası kurumlardan destek almaları gerekliliğini düzenlemektedir. Özellikle şiddetin ulus aşırı boyut aldığı durumlarda bunun daha ciddi bir şekilde düşünülmesi gerekmektedir. Örneğin iletişim teknolojileri aracılığıyla şiddet ortaya konulduğunda, bu tip bir şiddetle mücadelede ulus aşırı mekanizmalar devreye girmektedir. Bu bağlamda devletlerin söz konusu şiddetle mücadele eden ulus aşırı kurumlardan destek almadan sorunu çözmelerinin mümkün olmadığı durumlarda bu bir gereklilik haline gelmektedir.[99]

DEĞERLENDİRME

35 no'lu GTK'nin ayırt edici yanı özen yükümlülüğü standardına ilişkin devlet yükümlülüklerini detaylı bir şekilde ortaya koymasıdır. Tavsiye niteliğindeki bu metin önleme, koruma, yargılama, yaptırım, onarma, iş birliği ve veri toplama başlıklarını kısaca belirterek somut durumda yapılacakları devletlerin takdirine bırakabilirdi. Ancak bunun yerine oldukça detaylı bir betimlemeye gidilerek, söz konusu standarda ilişkin alt başlıkların yorumcular tarafından nasıl ele alınacağı belirlenmiştir.

Bu tür detaylı düzenlemeler, toplumsal yapıya ve zamana bağlı olarak farklı olay ve olguların ortaya çıkması durumunda ihtiyaçlara cevap veremeyeceği düşüncesiyle eleştirilirler. Ancak böyle durumlarda dahi analojik akıl yürütme yapılarak söz konusu normların adil bir karara dayanak olması sağlanabilir. Aksi durumda ise, toplumsal cinsiyete ilişkin meselelerde yorumcu ataerkil normlarla yetişmiş ve bu normların doğal olmadığı konusunda herhangi bir bilinç geliştirmemişse, soyut kavramlar kadın ve kız çocukları için hak harcayıcı şekilde yorumlanıp, maddi adaletin gerçekleşmesi zorlaşmaktadır. Bu bağlamda soyut normların detaylarının verilmesi taraf devletler ve yorumcuları açısından bağlayıcı olacaktır. Böyle bir çerçeve, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ayrımcılığı devam ettirecek yorumlar yapmak isteyen ya da kendini bundan alamayan kişileri engelleyecektir. Hukuk kültürünün daha ataerkil olduğu ülkelerde normların olabildiğince detaylı olması ve uygulayıcıya daha sınırlı bir takdir marjı bırakması, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakıalarında adil kararların çıkmasına hizmet edecektir kanısındayız.

35 No'lu tavsiye metninin bir diğer dikkat çekici yanı, önleyici ve koruyucu tedbirleri birbirinden ayırarak kullanmasıdır. Genel olarak ihlallerde ve özel olarak da toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin neden olduğu hak ihlallerinde bugüne

[99] Para 54.

kadar uygulanagelen yaklaşımda devletin yükümlülükleri üzerinde durulmuş, bu yükümlülüklerin belirlenmesinde de daha ziyade ihlalin gerçekleşmesinden sonraki aşamaya ağırlık verilmiştir. Özen yükümlülüğünün feminist perspektifle ele alınması ise, özel raportörlerin raporlarında belirttikleri üzere, bu standarda iki boyutta derinlik kazandırmıştır: 1) Devlete, ihlalin gerçekleşmesinden önceki aşamada hayata geçirilecek yapısal değişiklikler ile toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti besleyen zeminin ortadan kaldırılması ödevinin yüklenmesi ve böylece şiddeti önleyici tedbirlerin öne çıkarılması, 2) Yükümlülüğü sadece devletle sınırlandırmayıp, şiddeti önlemeyen ve/veya gerçekleşmesine neden olan tüm aktörlerin şiddete dayalı hak ihlallerinden dolayı sorumlu tutulması.

Bu yönüyle bakıldığında aslında meselenin merkezinde, toplumsal cinsiyete dayalı değer yargılarıyla ve bu yargılardan beslenen -hukuk dâhil- her türlü toplumsal kurumla topyekûn mücadele yer almaktadır. Devletler bu konudaki uluslararası sözleşmelere taraf olup, mevzuatlarında gerekli değişiklikleri yaptıkları ve kamu görevlilerine bu mevzuat hakkında eğitim verdikleri takdirde şiddeti önleme konusunda önemli bir adım atmış olurlar. Ancak bu tür adımlar toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadelenin sadece bir parçasını oluşturur. Şiddetin beslendiği zemini ortadan kaldırmak için, temel eğitimden başlayarak her düzeydeki eğitimin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle verilmesi ve buna karşı olan her tür gelenekle, yapıyla, kurumla mücadele edilmesi gerekir.

Devlet dışındaki aktörler açısından özen yükümlülüğünü ele alırken ise, sadece şiddet eylemini gerçekleştirmemeyi değil, bu eyleme doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmaktan kaçınmayı da dikkate almak gerekir. Örneğin, söz konusu aktör bir ticari işletme ise, kendi faaliyetleri veya iş ilişkisi içinde olduğu kişiler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle doğrudan bağlantılı olan faaliyetlerin sebep olabileceği ya da katkı sağlayabileceği olumsuz etkileri tespit edip önleme yükümlülüğü vardır.[100]

Özellikle ihlal gerçekleşmeden önleme aşamasına yaptığı vurgu ve bu aşamada hukuki araçlara biçtiği rol ile 35 no'lu GTK, hukuk aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın bir örneği olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zira bu metin CEDAW Komitesi önüne bireysel başvuru yoluyla gelecek ihlal iddialarında, taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerinin tespiti aşamasında dikkat alınacak bir metindir.

Tavsiye metninin kavramsal olarak sadece "kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" kalıbını kullanması, toplumsal cinsiyet kavramının potansiyelini sınırlayan bir yaklaşım olarak düşünülebilir. Zira toplumsal cinsiyet

[100] Bu husus BM'nin şirketler için benimsediği rehber ilkelerde açıkça belirtilmiştir. Bkz. UN Guiding Principles, no. 17, Commentary.

eşitsizliğinden kaynaklanan şiddetin mağdurları sadece kadınlar değildir. Her ne kadar Komitenin ve denetlemekle yükümlü olduğu Sözleşmenin adında "Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması" ifadesi yer alsa da, Komitenin daha sonra benimsediği bazı tavsiye kararlarında kadınların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelinde maruz kaldıkları ayrımcılığın, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği dâhil olmak üzere diğer faktörlerle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu teyit edilmiştir.[101] Komitenin daha önceki tavsiye metinlerinde bu bağlantıya zaten işaret etmiş olması sebebiyle cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime yer vermediği de düşünülebilir. Yine de, cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği nedeniyle şiddete maruz kalanların çokluğu düşünüldüğünde, detaylı düzenlemelere yer veren metnin bu kategorileri de yer vermesi yerine olurdu.

Son olarak vurgulanması ve unutulmaması gereken önemli bir husus toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadeleye katkı sağlayacak olan 35 no'lu GTK'nın adı bilinen ve/ya bilinmeyen feminist aktivist ve teorisyenlerin düşünce çabalarının neticesi olduğudur.

[101] General Recommendaton No. 27 on older women and protection of their rights, para. 13; General Recommendation No. 28 on the Core Obligations of States Parties under Article 2 of the Convention on the Elimination of All Formas of Dsicrimination Against Women, para. 18.

KAYNAKÇA

ABI-MERSHED, Elizabeth A. H.: "Due Diligence and the Fight Against Gender-Based Violence in the Inter-American System", *Due Diligence and Its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands:Brill, 2009, s. 127-138.

BENNINGER-BUDEL, Carin: "Introduction", *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands:Brill, 2009, s. 1-23.

BOEREFIJIN, Ineke - NAEZER, Eva: "Due Diligence and Ints Application to Protect Women From Violence", *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands: Brill, 2009, s. 91-108.

BOURKE-MARTIGNONI, Joanna: "The History and Development Standard in International Law and Its Role in the Protection of Women against Violence, *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence* içinde, der: Cari Benninger-Budel, Netherlands:Brill, 2009, s. 47-62.

CHARLESWORTH, Hilary: "What are "Women's International Human Rights"?", *Human Rights of Women-National and International Perspectives* içinde, der: Rebecca Cook, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994, s. 58-84.

CHARLESWORTH, Hilary - CHINKIN, Christine: *The Boundaries of International Law, A Feminist Analysis*, Manchester: Manchester University Press, 2000.

CHINKIN, Christine: "A Critique of the Public/Private Dimension", EJIL, cilt 10, No:2, 1999, s. 387-395.

CLAPHAM, Andrew: *Human Rights Obligations and Non-State Actors*, Oxford: Oxford University Press, 2006.

ERTURK, Yakın: *Sınır Tanımayan Şiddet*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

HERRING, Jonathan: *Family Law*, UK: OUP, 2014.

LASCH, Christopher: *Haven in a Heartless World*, USA: W.W.Norton&Company, 1995.

MANJOO, Rashida: "State Responsibiity to act Due Diligence in the Elimination of Violence against Women", *International Human Rights Law Review*, cilt 2, sayı 2, 2013, s. 240-265.

NOWAK, Manfred: *Introduction to the International Human Rights Regime*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2003.

O'DONOVAN, Katharine: *Sexual Divisions in Law*, ABD: Weidenfeşd & Nicolson, 1985.

OLSEN, Frances: "The Family and the Market: A Study of Ideology and Legal Reform", Harvard Law Review, cilt 96, 1983, s. 1497-1578.

POOLE, Ross: *Ahlak ve Modernlik*, çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.

SCHNEIDER, Elizabeth M.: *Battered Women and Feminist Lawmaking*, New Haven&London: Yale University Press, 2000.

UYGUR, Gülriz,: "2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Işığında Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Devletin Ödevi: Değişen Devlet Anlayışı mı?", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar-Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*, der: Serpil Sancar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 883-913.

Kadın Hakları, Uluslararası Hukuk ve Uygulama, der: G. Ayata, S. Eryılmaz Dilek, B. E. Oder, İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., 2010.

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_35_8267_E.pdf, erişim tarihi 24.8.2017.

http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf, erişim tarihi 12.10.2018.

https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/Pages/InternationalLaw.aspx, erişim tarihi 10.10.2018.

http://www.kadinininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklari/yasalardaki-haklarimiz/siddet-goren-kadin-ne-yapabilir/evlilik-ici-veya-evlilik-disi-her-turlu-tecavuz-suctur/, erişim tarihi 3.1.2016

http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/ , erişim tarihi 12.11.2018

http://juris.ohchr.org/en/search/results?Bodies=3&sortOrder=Date, erişim tarihi 12.10.2018

http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/CEDAW%20Decision%20on%20AT%20vs%20Hungary%20English.pdf , erişim tarihi 11.10.2018.

http://blogs.lse.ac.uk/vaw/landmark-cases/a-z-of-cases/maria-de-penha-v-brazil/, erişim tarihi 2.8.2018

http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/media/publications/unifem/evawkit_01_10pointchecklist_en.pdf?la=en&vs=1007, erişim tarihi 10.10.2018

Velasquez Rodriguez v. Honduras, Series C no. 4, (July 29, 1988), (Inter American Commission on Human Rights).

Maria da Penha Maia Fernandes (Brazil), (16 April 2001) Report No 54/1, Case 12.051(Inter American Commission on Human Rights).

Opuz v. Turkey, (Başvuru No: 33401/02)AİHM 9 Haziran 2009.

Osman v. UK, (Başvuru No:23452/94) AİHM 28 Ekim 1998.

Bevacqua and S v Bulgaria (Başvuru No: 71127/01) AİHM 12 Haziran 2008.